

**Mateja Jeraj in Jelka Melik:
Kazenski proces proti Črtomirju
Nagodetu in soobtoženim – epilog.**

Ljubljana: Arhiv Republike
Slovenije 2017, 254 strani

T. i. Nagodetov proces je bil – kot je znano – prvi med povojnimi političnimi procesi v Sloveniji, ki so ga – po predhodnih sodnih procesih proti nemškim častnikom, sodelavcem okupacijskih oblasti ter nasprotnikom partizanstva in komunizma – komunistične oblasti uprizorile proti predvojnim in medvojnimi zaveznikom in simpatizerjem. Jedro obtoženih protidržavne dejavnosti in vohunjenja so predstavljali pripadniki skupine Črtomirja Nagodeta, ki je bila

januarja 1942 izključena iz Osvobodilne fronte, priključili pa so jim še svobodomiselnih izobražencev, ki so bili v vojnem času sicer protiokupatorsko usmerjeni ali celo privrženci partizanskega odpora, vendar so se s komunistično politiko in voditelji že med vojno ali neposredno po njej razšli. Za slovenski komunistični vrh, ki je sojenje zrežiral, je bil Nagodetov proces simbolen obračun s predvojno svobodomiselnostjo in demokratično inteligenco, ki je tudi v povojnih razmerah vztrajala pri zahtevi po spoštovanju načel politične demokracije in pluralizma, bil pa naj bi tudi nedvoumno svarilo nasprotnikom in kritikom komunističnega režima iz vrst starih političnih strank.

Dr. Mateja Jeraj in dr. Jelka Melik sta že leta 2015 izdali obsežno monografijo o kazenskem procesu proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim, v kateri sta predstavili obtožene in obsojene, razčlenili in orisali politično ozadje ter okoliščine in potek procesa, prikazali jugoslovansko predvojno in povojno kazensko zakonodajo ter objavili sodno gradivo, sodbo in domnevno dokazno gradivo tožilstva. Prvo knjigo sta sklenili z objavo obsodbe in s strnjene opozorili na življenjsko usodo obsojenih po prihodu iz zapora, medtem ko sta svojo novo knjigo posvetili »epilogu« procesa: tj. skoraj štiri desetletja trajajočim prizadevanjem obsojenih in njihovih svojcev, znancev ter prijateljev za sodno rehabilitacijo, ki se je – ob dobesedno nerazumljivem odporu političnih voditeljev, tožilcev in sodnikov več generacij – končala šele leta 1991 z razveljavitvijo sodbe brez rehabilitacije. To dolgo, mukotrpno pot od prvih vlog za omilitev in izbris kazni sredi petdesetih let preteklega stoletja do odločitve Temelnjega sodišča v Ljubljani leta 1991, da razveljavi sodbo iz leta 1947, sta ponazorili z dokumenti pravosodnih in političnih organov, ustanov, društev in posameznikov, hkrati pa tudi s pričevanji in izjavami obsojenih, njihovih zasliševalcev in v organizacijo procesa vpletenih politikov ter z zapisi publicistov, novinarjev in

kulturnih ustvarjalcev, ki so se pogovarjali z obsojenimi in opozarjali na politično naravo procesa.

V nasprotju z dahavskimi procesi, ki so že v šestdesetih in sedemdesetih letih preteklega stoletja vzbudili javno pozornost, politike pa prisilili k razpravljanju o odgovornosti zanje in o tem, kako to odgovornost opredeliti, je – kot opozarjata avtorici – o Nagodetovem procesu (vsaj v javnosti) še vse do osemdesetih let vladal molk. Skoraj vsi obsojeni so bili sicer že v letih 1948–1954 pogojno izpuščeni, tako da je kazen v celoti preстал le na sedem let zapora obsojeni geodet Bogdan Stare, medtem ko je leta 1954 zadnji iz zapora prišel znani ekonomist in pravnik Ljubo Sirc. Nekateri obsojeni so že v prvem desetletju po procesu neuspešno vlagali prošnje za omilitev in izbris kazni, profesor Boris Furlan leta 1956 celo za rehabilitacijo, obsojeni Leon Kavčnik pa že leta 1963 tudi pobudo za zaščito zakonitosti pri Vrhovnem sodišču v Ljubljani, ki jo je slovensko javno tožilstvo zavrnilo kot neutemeljeno. Avtorici sta prvo javno kritično omembo Nagodetovega procesa zasledili v intervjuju Janeza Stergarja z Leonom Kavčnikom v reviji *Tabor* leta 1971, v osemdesetih letih pa se je zanimanje za proces in usodo obsojenih s kritičnim prikazom povojnega sodstva in omembo Nagodetovega procesa v tedniku *Teleks*, z objavljenimi intervjuji z Angelo Vode in Leonom Kavčnikom, z zapleti ob nameri *Nove revije*, da objavi članek Ljube Sirca, ter s »formalno zahtevo« odvetnika Draga Demšarja, Odbora za obrambo svobode misli v Beogradu in Predsedstva Univerzitetnega komiteja Zveze mladine za obnovo procesa še povečalo in 14. novembra 1987 je o zahtevah po obnovi procesa razpravljал Svet za varstvo ustavne ureditve SR Slovenije. Vseeno je Javno tožilstvo še leta 1988 birokratsko zavrnilo prošnjo 91-letnega Leona Kavčnika, naj mu končno posreduje sodbo procesa iz leta 1947, ki jo, čeprav obsojen, ni nikoli prejel, in ga pozvalo, naj vloží »pobudo za eventualno obnovo postopka« javnemu tožilcu. Ta pa je njegovo prošnjo prav tako zavrnil s kufkajansko cinično ugotovijo, da obsojeni v svoji »pobudi ne navaja, da bi obstajala pravomočna sodba«, in ne omenja »novih dejstev in dokazov«.

Osrednji poglavji knjige, ki prikazujeta prizadevanja obsojenih, njihovih podpornikov in prijateljev ter raznih organizacij in združenj za obnovo Nagodetovega procesa in rehabilitacijo obsojenih, hkrati pa stališča Sveta za varstvo človekovih pravic, Komisije za varstvo ustavnosti in zakonitosti ter raznih drugih slovenskih političnih forumov, sta dobesedno pretresljivo branje. Avtorici sta si, kot pravita, tudi tu »vzeli le pravico do vezne besede« in sta dolgo pot do razveljavitve obtožnice in obsodbe prikazali predvsem z objavo dokumentov. Ti nazorno razkrivajo sprenevedajoča se stališča odločujočih slovenskih politikov, njihovih uradnikov, članov pristojnih komisij in forumov, ki celo v času, ko sta se Jugoslavija in njen politični sistem že približevala h koncu, slovenski politični prostor pa se je že demokratiziral, niso bili pripravljeni obsoditi povojnih političnih procesov in rehabilitirati njihovih žrtev ter so se le počasi prilagajali novim političnim razmeram in osvobajali politične vzorce ter predstave, ki so dolga leta prevladovali.

Vse povedano velja tudi za sodišča in tožilce, ki so pobude za obnovitev Nagodetovega procesa vse do preobrata v slovenski politiki leta 1990 zavračali z neživljenjskimi pravnimi formalizmi, ne da bi pokazali kakršnokoli voljo za stvarnejši pretres povojnih sodnih praks in njihovega političnega ozadja. Avtorici sicer v tretjem poglavju knjige zanimivo prikažeta razvoj kazenskega prava in kazenskega sodstva v Jugoslaviji v času od leta 1947 do leta 1991 ter opozarjata na njuno postopno spreminjanje proti manj represivni kazenski zakonodaji in kaznovalni politiki, vendar obenem jasno pokažeta, da zakonodajne spremembe in spremembe v organizaciji sodišč in tožilstev same po sebi niso onemogočile politične zlorabe prava in sodstva za obračunavanje s političnimi nasprotniki, ki se je nadaljevalo vse do osemdesetih let, hkrati pa tudi niso pospešile kritičnejšega odnosa vodilnih politikov do povojnega zlorabljanja sodstva in njihove pripravljenosti za popravo storjenih krivic. Iz četrtega poglavja knjige je celo razvidno, da so slovenski politiki, sodniki in tožilci na pogovorih in sestankih, na katerih so razpravljali o dahavskih in drugih povojnih procesih, tudi v sedemdesetih in osemdesetih letih razmišljali predvsem o tem, kako povojno slovensko politično vodstvo in sodstvo razbremeniti odgovornosti za t. i. montirane procese in kako Zvezo komunistov obvarovati pred političnimi posledicami javnega razkrivanja politične instrumentalizacije sodstva, medtem ko niso tako rekoč nobene pozornosti namenili posledicam političnega sojenja za obsojene in njihovim tragičnim življenjskim usodam.

Knjiga, kot rečeno, temelji na dokumentih, ki, kot avtorici posebej poudarjata, ponovno prepričljivo opozarjajo na »izjemen, nenadomestljiv pomen arhivskega gradiva«. In prav to gradivo je, čeprav so osrednja tema knjige Nagodetov in drugi povojni politični procesi ter dolgoletna prizadevanja obsojenih za popravo storjenih krivic, nadvse povedno in žalostno ogledalo političnega obzorja in ravnanja slovenskih političnih elit ter formalistične, v strokovnem pogledu nesamozavestne, nesamostojne pravne in sodne prakse slovenskih pravnikov, sodišč in tožilstev vse do začetka devetdesetih let preteklega stoletja. Skratka: stvarna, z vso strokovno akribijo napisana in natančno dokumentirana knjiga, ki si zasluži vso pozornost.

Peter Vodopivec